

ДОВКІЛЛЯ І КЛІМАТ:

інформаційно-аналітичний огляд екологічної та кліматичної політики і права ЄС

листопад 2017

Щоб отримувати огляди, надішліть листа з текстом "отримувати EUupdates" на адресу office@rac.org.ua

У ВИПУСКУ

Шановні друзі! Пропонуємо Вашій увазі черговий випуск «Довкілля і клімат: інформаційно-аналітичний огляд екологічної та кліматичної політики і права ЄС» за листопад 2017 року.

У листопаді відбулись події, спрямовані на оновлення Спільної аграрної політики ЄС, – громадськість представила власну Перевірку відповідності (Fitness check) політики щодо її актуальності, результативності, ефективності, узгодженості та доданої вартості ЄС, а Європейська Комісія прийняла комюніке про майбутнє аграрної політики, її оновлення на основі спрощеного та більш гнучкого правового регулювання.

Питання продовження ліцензії на використання гліфосату котрий місяць залишається в центрі уваги європейської спільноти. В Європарламенті відбулись слухання стосовно громадської ініціативи, спрямованої на заборону використання гліфосату. У той же час Європейська Комісія провела внутрішнє голосування й ухвалення позитивного рішення з використання гліфосату знаходиться на завершальному етапі. Європарламент розглянув питання заборони використання фосфатів у продовольчих продуктах.

Європейське агентство з навколишнього середовища провело нову оцінку та оприлюднило результати виконання ЄС завдань із відновлювальної енергетики та енергоефективності до 2020 року. Представлено новий інструмент моніторингу та поінформованості європейських мешканців про якість повітря у реальному часі – Індекс якості повітря – та оновлено Атлас якості повітря. Парламентський комітет, відповідальний за сферу довкілля, провів слухання щодо оцінки можливого впливу виходу Великобританії з ЄС на довкілля, громадське здоров'я та харчову безпеку.

Центральною подією кліматичної політики у листопаді стала 23-я Конференція сторін Рамкової конвенції зі зміни клімату, тому тема місяця присвячена цій ключовій новині, розглянуто основні результати та досягнення цих кліматичних переговорів.

І, на завершення, пропонуємо експрес-матеріал про інституції та джерела права ЄС. У цьому номері знайдеться із Загальним судом та рекомендаціями і висновками.

Цей огляд було підготовлено в рамках проекту "Сприяння європейським реформам у сфері довкілля і зміни клімату в Україні" за сприяння Європейського Союзу та Міжнародного фонду «Відродження» в рамках проекту «Громадська синергія» (<http://www.irf.ua/programs/eu/civicsynergy/>). Зміст цієї публікації є виключною відповідальністю Ресурсно-аналітичного центру «Суспільство і довкілля» та Експертно-дорадчого центру «Правова аналітика» і не обов'язково відображає точку зору Європейського Союзу та Міжнародного фонду «Відродження».

ДОВКІЛЛЯ

ОЦІНКА ГРОМАДСЬКІСТЮ СПІЛЬНОЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС

#СпільнаАграрнаПолітика, #ПеревіркаДоцільності

21 листопада громадськість представила результати власної Перевірки доцільності (*Fitness checks*)* Спільної аграрної політики ЄС (далі – САП). Не зважаючи на неодноразові звернення від громадянського суспільства й інших ключових суб'єктів, Європейська Комісія не проводила своєї Перевірки доцільності цієї політики.

Результати проведеного дослідження виявили, що:

- з огляду на соціально-економічні та екологічні перспективи САП частково або повністю не відповідає критеріям оцінювання відповідності,
- прямі платежі (зокрема, грошова допомога) з бюджету ЄС одержані без достатнього обґрунтування чи чіткого взаємозв'язку з цілями САП,
- екологічні зобов'язання САП є недостатніми, щоб зупинити деградацію довкілля, зменшення біорізноманіття; САП надає неналежні екосистемні послуги і зовсім не відповідає потребам вирішення проблем зі зміною клімату,
- САП недостатньо відповідає Цілям сталого розвитку, а існуюча її структура не сприятиме їх досягненню у майбутньому.

**Перевірка доцільності (*Fitness checks*) – комплексний ретроспективний інструмент оцінки політики, який запроваджено в ЄС для з'ясування відповідності джерела права (зокрема, директиви, регламенту) первинним цілям його ухвалення. Метою інструменту є з'ясування надмірного регуляторного навантаження, дублювання, прогалів, суперечностей та неактуальності акту. Перевірка проводиться за п'ятьма критеріями: актуальність, результативність, ефективність, узгодженість та додана вартість ЄС. За результатами Перевірки доцільності в подальшому ухвалюється рішення щодо майбутнього відповідного джерела права. Перевірку доцільності проводить Європейська Комісія.*

Перевірка доцільності була проведена Європейською Комісією стосовно декількох екологічних директив, зокрема, Пташиної директиви 2009/147/ЄС та Оселищної директиви 92/43/ЄЕС. Детальніше про інструмент та перевірку доцільності вказаних директив можна буде дізнатися у дослідженні Ресурсно-аналітичного центру «Суспільство і довкілля», оприлюднення якого очікуйте на початку 2018 р.

Джерело: [Європейське екологічне бюро](#)

КОМ'ЮНІКЕ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОМІСІЇ ЩОДО МАЙБУТНЬОГО СПІЛЬНОЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ

#СпільнаАграрнаПолітика, #Ком'юніке

Спрощення та встановлення більш гнучкого правового регулювання – підходи, які забезпечать реальні досягнення щодо підтримки фермерів та сталого розвитку сільсько-го господарства ЄС. Ці два висновки визначені у ком'юніке Європейської Комісії з розвитку Спільної аграрної політики ЄС, прийнятого 29 листопада. Майбутня САП матиме спільні цілі та заходи, які встановлюватимуться на загальноєвропейському рівні, ЄС

також прийматиме обов'язкові до виконання мінімальні вимоги. Особливості САП встановлюватимуть держави-члени на національному та регіональному рівні, таким чином враховуючи місцеві особливості та потреби.

ЄС визначить основні параметри майбутньої політики, враховуючи зобов'язання, передбачені первинним правом ЄС, а також уже погоджені цілі та завдання стосовно до-вкілля, зміни клімату і цілей сталого розвитку. Зміна клімату та тиск на природні ресурси надалі впливатимуть на сільське господарство, а тому майбутня САП повинна передбачити амбітніші цілі щодо ефективного природокористування, охорони довкілля та заходів зі зміни клімату.

Джерело: [Європейська Комісія](#)

ЧИ ПРОДОВЖАТЬ ВИКОРИСТАННЯ ГЛІФОСАТУ В ЄС?!

#Гліфосат

9 листопада Постійний комітет з рослин, тварин, продуктів харчування та кормів Генерального директорату зі здоров'я і продовольчої безпеки Європейської Комісії розглядав питання щодо продовження ліцензії на використання гліфосату в ЄС. [Рішення](#) не було ухвалено у зв'язку з відсутністю необхідної кількості голосів (14 держав-членів проголосувало «за», 9 – «проти», 5 – «утрималось»). Як наслідок, питання було передане на розгляд до Апеляційного комітету Європейської Комісії.

27 листопада Апеляційний комітет кваліфікованою більшістю прийняв схвальне [рішення](#) щодо продовження ліцензії на використання гліфосату в ЄС на 5 років. 18 держав-членів проголосувало «за», 9 – «проти», 1 – «утрималась». Європейська Комісія планує ухвалити відповідний акт щодо використання гліфосату до 15 грудня 2017 р.

Джерело: [Європейська Комісія](#)

ПАРЛАМЕНТСЬКІ ДЕБАТИ ЩОДО ІНІЦІАТИВИ ГРОМАДСЬКОСТІ ІЗ ЗАБОРОНИ ГЛІФОСАТУ

#Гліфосат, #ГромадськаІніціатива

20 листопада в Європейському Парламенті відбулися дебати, під час яких обговорювалася [ініціатива](#) громадян ЄС «Заборонимо гліфосат та захистимо людей і довкілля від токсичних пестицидів». Ініціатива закликає до заборони гербіцидів, реформування процедури видачі дозволів на використання пестицидів та обов'язкового зменшення використання пестицидів в ЄС.

Ініціативу підтримало більше 1 000 000 громадян. Вона зареєстрована 25.01.2017 та надіслана Європейській Комісії 06.10.2017. Комісія планує прийняти з цього приводу комюніке, в якому до 08.01.2018 надасть правову та політичну відповідь на поставлені громадськістю питання.

Джерело: [Європейський Парламент](#)

ЧЛЕНИ ЄВРОПАРЛАМЕНТУ ПРОПОНУЮТЬ ЗАБОРОНИТИ ВИКОРИСТАННЯ ФОСФАТІВ У КЕБАБАХ

#Фосфати, #ПродовольчаБезпека

Парламент може застосувати вето до пропозиції Європейської Комісії, що дозволяє використання фосфатів у м'ясі для кебабів. Хоча право ЄС в загальному забороняє використання фосфатів, як харчових добавок, у приготуванні м'яса, проте допускає винятки для збереження смакових якостей та утримання вологи у продукті.

28 листопада Парламентський комітет зі здоров'я висловив свою стурбованість щодо зростання винятків у забороні використання фосфатів та їх впливу на здоров'я людини. Парламент підтримав резолюцію, а голосування за ухвалення рішення відбудеться у грудні 2017 року.

Джерело: [Європейський Парламент](#)

ПОСТУП У ВИКОНАННІ ЗАВДАНЬ ЄС З ВІДНОВЛЮВАЛЬНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ ТА ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ

#ВідновлювальнаЕнергетика, #Енергоефективність

Європейське агентство з навколишнього середовища провело нову оцінку, згідно з якою ЄС та більшість його держав-членів відповідають досягненню до 2020 року завдань із відновлювальної енергетики та енергоефективності. Проте нещодавнє зростання енергоспоживання сповільнює досягнутий прогрес. Тому агентство закликає держави контролювати енергоспоживання та прискорити декарбонізацію енергетичної системи ЄС.

Європейське агентство з навколишнього середовища оприлюднило декілька документів, що відображають поступ ЄС у досягненні завдань з відновлювальної енергетики та енергоефективності:

- [«Тренди та прогнози в Європі: відслідковуючи прогрес стосовно європейських кліматичних та енергетичних завдань»](#) – основний документ,
- оновлені ключові [характеристики країн](#) з питань клімату та енергетики.

Джерело: [Європейське агентство з навколишнього середовища](#)

НОВІ ФОРМИ ІНФОРМУВАННЯ ПРО ЯКІСТЬ ПОВІТРЯ В ЄС

#АтмосфернеПовітря, #ІндексЯкостіПовітря, #АтласЯкостіПовітря

16 листопада на Форумі з чистого повітря (м. Париж) Європейська Комісія та Європейське агентство з навколишнього середовища представили Індекс якості повітря та Атлас якості повітря, що відображають існуючий стан повітря в містах і регіонах та підвищують поінформованість громадян про якість повітря в Європі.

[Індекс якості повітря](#) в ЄС є новим інструментом, що дозволяє громадянам моніторити якість повітря у реальному часі, має просту і зручну у використанні інтерактивну карту, яка відображає стан повітря на місцях. Індекс побудовано на даних, що надходять від

більше 2 000 станцій з моніторингу повітря, і враховує п'ять основних забруднювачів, які негативно впливають на здоров'я людей та довкілля – дисперсні частки (PM_{2.5} та PM₁₀), приземний озон (O₃), діоксид азоту (NO₂) та діоксид сірки (SO₂).

[Атлас якості повітря](#) містить інформацію про джерела забруднення повітря (з вказівкою на географічне розташування та сектор економіки) у 150 найбільших містах Європи. Європейське агентство з навколишнього середовища також опублікувало оновлені [фактичні дані країн](#) щодо якості повітря.

Джерело: [Європейська Комісія](#), [Європейське агентство з навколишнього середовища](#)

СЛУХАННЯ ЩОДО ВПЛИВУ BREXIT НА ДОВКІЛЛЯ

#КомітетськіСлухання, #Brexit, #ВпливНаДовкілля

28 листопада Парламентський Комітет з довкілля, охорони здоров'я та харчової безпеки провів слухання за участі експертів щодо оцінки та обговорення можливого впливу виходу Великобританії з ЄС на довкілля, громадське здоров'я та харчову безпеку. Основними викликами для довкілля стануть проблеми транскордонного забруднення, оскільки вони потребують скоординованих дій, охорони екосистем, оскільки останні є комплексними утвореннями, для яких необхідні спільні дії та заходи, попередження екологічного демпінгу.

Джерело: [Парламентський Комітет з довкілля, охорони здоров'я та харчової безпеки](#)

ЗМІНА КЛІМАТУ

ЗАЯВИ ЄС НА 23-Ю КОНФЕРЕНЦІЮ СТОРІН РАМКОВОЇ КОНВЕНЦІЇ ООН ПРО ЗМІНУ КЛІМАТУ

#ЗмінаКлімату, #КонференціяСторін, #РамковаКонвенціяПроЗмінуКлімату

Засвідчуючи свій намір до кліматичного лідерства, представники ЄС зробили низку заяв щодо теперішніх та майбутніх дій у сфері зміни клімату. Так, Міністр екології Естонії від імені ЄС та його 28 держав-членів наголосив на необхідності ефективного впровадження вимог міжнародних документів у сфері зміни клімату шляхом практичної реалізації політичних намірів у фактичні дії. Акцент зроблено на тому, що Робоча програма виконання Паризької угоди має бути прийнята наступного року в Катовіце, а для цього 23-я Конференція сторін повинна завершитися реальними і конкретними результатами.

Комісар Європейської Комісії з питань енергетики та зміни клімату зазначив, що надане ЄС та його державами-членами кліматичне фінансування у минулому році зросло і становить більше 20 мільярдів євро (більше ніж 50% від загального обсягу фінансування) та привітав нещодавні оголошені внески в Адаптаційний фонд, зроблені на цій конференції, у т. ч. декількома державами-членами ЄС.

ЄС оголосив про свій намір ратифікувати Дохійську поправку до Кіотського протоколу, яка стосується другого періоду зобов'язань Кіотського протоколу, і вимагає від сторін скорочення викидів парникових газів до 2020 року, а також поінформував про виконання своїх зобов'язань щодо скорочення викидів парникових газів на 2020 рік, скоротивши викиди на 20% порівняно з 1990 роком та на 23% у 2016 році.

Джерело: [Європейська Комісія, Рада ЄС](#)

РЕФОРМА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ ТОРГІВЛІ ВИКИДАМИ

#ЄвропейськаСистемаТорговліВикидами, #Інновації, #НизьковуглецевийРозвиток

Рада ЄС схвалила попередню угоду з Європейським Парламентом щодо реформи Європейської системи торгівлі викидами (далі – ЄСТВ) на період після 2020 року. Реформа спрямована на скорочення викидів парникових газів щонайменше на 40% до 2030 року. Окрім скорочення викидів найбільш рентабельними способами, реформована система стимулюватиме інновації та використання низьковуглецевих технологій. Це допоможе створити нові робочі місця та сприятиме розвитку, одночасно зберігаючи необхідні гарантії захисту промислової конкурентоспроможності в Європі. Згідно і доповненнями до угоди впроваджується обмеження на загальний обсяг викидів парникових газів, яке скорочуватиметься на 2,2% щорічно. Ключовою метою перегляду правил ЄСТВ є надання допомоги промислового та енергетичному секторам у вирішенні інноваційних та інвестиційних завдань, пов'язаних із переходом на низьковуглецеву економіку. Для цього передбачається створення спеціальних механізмів фінансування.

Джерело: [Рада ЄС](#)

УГОДА ПРО ОБ'ЄДНАННЯ СИСТЕМ ТОРГІВЛІ ВИКИДАМИ ЄС ТА ШВЕЙЦАРІЇ

#Об'єднанняСистемТоргівліВикидами

ЄС та Швейцарія підписали угоду про об'єднання своїх систем торгівлі викидами, що дозволить учасникам ЄСТВ використовувати дозволи швейцарської системи і навпаки. Це перша угода такого роду для ЄС та між двома сторонами Паризької угоди про зміну клімату. Поєднання сумісних систем торгівлі викидами між собою є довгостроковою метою для ЄС, оскільки розширює можливості у скороченні викидів та зменшує витрати на боротьбу зі зміною клімату.

Джерело: [Європейська Комісія](#)

КОРИСНО ЗНАТИ

Загальний суд

#ЄвропейськіІнституції

Загальний суд чи Суд загальної юрисдикції (англ. – General Court) до 2009 року відомий як Суд першої інстанції ЄС. Створений на допомогу Європейському Суду Правосуддя, як нижчий рівень судової влади в ЄС. Рішення Загального суду можуть бути оскаржені в Європейському Суді Правосуддя.

Загальний суд має повноваження розглядати і приймати рішення щодо позовів:

- юридичних чи фізичних осіб проти дій чи бездіяльності інституцій, органів, офісів чи агенцій ЄС (які зачіпають їх безпосередньо) і регуляторних актів (які стосуються їх безпосередньо),
- держав-членів проти Європейської Комісії,
- держав-членів проти Ради ЄС щодо актів, прийнятих нею у сфері державної допомоги, заходів торговельного протекціонізму (демпінгу) чи актів, через які вона здійснює свої повноваження з імплементації,
- про відшкодування шкоди, заподіяної інституціями, органами, установами, агентствами Європейського Союзу чи їх працівниками,
- щодо контрактів, укладених Європейським Союзом, якими безпосередньо визначена юрисдикція Загальному суду,
- з питань інтелектуальної власності проти Відомства з інтелектуальної власності Європейського Союзу та проти Бюро Спільноти з прав на різновиди рослин,
- між інституціями Європейського Союзу та їх персоналом щодо трудових відносин і соціального забезпечення.

Рекомендації та висновки

#ДжерелаПраваЄС

Поряд з правовими актами, що мають юридично обов'язкову силу (регламенти, директиви, рішення), інституції ЄС можуть ухвалювати акти рекомендаційного характеру – рекомендації та висновки (англ. – recommendations and opinions), – які не є обов'язковими для виконання та можуть враховуватись державами при вирішенні окремих питань.

Рекомендації – це акти, за допомогою яких інституції ЄС пропонують добровільно вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення. Рекомендації можуть мати як індивідуальний (стосуються конкретної держави-члена), так і загальний характер (містять загальні правила поведінки – рекомендаційні норми). Висновки – акти, що виражають офіційну позицію інституцій ЄС з якогось питання.

ТЕМА МІСЯЦЯ

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ 23-Ї КОНФЕРЕНЦІЇ СТОРІН РАМКОВОЇ КОНВЕНЦІЇ ЗІ ЗМІНИ КЛІМАТУ

#РамковаКонвенціяЗіЗміниКлімату, #КонференціяСторін-23

З 6 по 17 листопада 2017 року в Бонні (Німеччина) під головуванням Фіджі відбулася 23-я Конференція сторін Рамкової конвенції зі зміни клімату (далі – COP-23). Цьогорічна конференція об'єднала близько 200 держав для здійснення прогресу на шляху до практичного впровадження Паризької угоди та підготовки майбутніх рішень щодо «зводу правил» її реалізації.

ПІДСУМКОВИЙ
ДОКУМЕНТ

Підсумковий документ – [«Фіджійський поштовх задля імплементації»](#) складається з трьох частин.

У першій частині говориться про необхідність прискорення роботи над «зводом правил» Паризької угоди та її завершення на COP-24. У Додатку I до рішення міститься повний перелік необхідних правил та органів, відповідальних за їх розроблення.

Друга частина документу – це рішення про започаткування в січні 2018 року «Діалогу-2018» (він отримав назву [«Діалог Таланоа»](#)). Діалог стане майданчиком для демонстрації прогресу й обміну найкращими практиками у боротьбі зі зміною клімату за допомогою внесків різних учасників суспільства. Діалог складається з підготовчої та політичної фаз, при цьому підготовча фаза має сформувати доказову базу для прийняття рішень під час політичної фази. Політична фаза передбачає проведення оцінки прогресу з виконання в довгостроковій перспективі цілі, зазначеної в пункті 1 статті 4 Паризької угоди, та інформування щодо підготовки національно визначених внесків відповідно до Паризької угоди. Відзначається, що «Діалог-2018» включатиме розгляд дій країн щодо викидів і виділення фінансів у період до 2020 року та має стати базою для амбіційного прискорення глобальних зусиль у боротьбі зі зміною клімату.

Третя частина присвячена діяльності держав до 2020 року та підведенню проміжних підсумків COP-24.

КЛІМАТИЧНЕ
ФІНАНСУВАННЯ

У сфері кліматичного фінансування основні повідомлення стосувалися фінансової підтримки найбільш вразливих груп, які зазнали негативних впливів через екстремальні погодні умови. Адаптаційний фонд перевиконав [ціль](#) 2017 року, що передбачала 80 мільйонів доларів США. Фінансування

перевищило цей показник більш ніж на 13 мільйонів доларів США і фактично склало 93,3 мільйонів доларів.

ВТРАТИ ТА ЗБИТКИ

На переговорах активно обговорювалося питання «втрат і збитків» (*loss and damage*) для визначення дій у випадках, коли адаптуватися до зміни клімату практично неможливо. Це питання є надзвичайно важливим для найбільш вразливих країн, особливо малих острівних держав. Уже відомо, що є країни, які не вдасться врятувати, і сьогодні необхідно вирішувати питання переселення кліматичних біженців. Веліся активні дебати, оскільки для вирішення цієї проблеми існує потреба як в науковому, так й інституційному підґрунті запровадження необхідних заходів та ухваленні політичних рішень.

У результаті ухвалено документ «[Варшавський міжнародний механізм щодо втрат і збитків, спричинених впливом зміни клімату](#)». Серед іншого, він містить заклик до країн виділити ресурси для успішного і своєчасного виконання своєї роботи Виконавчим комітетом, його групами експертів і підкомітетами. На травень 2018 року заплановано експертний діалог з вивчення широкого спектру інформації, матеріалів і думок щодо можливостей мобілізації та накопичення досвіду, зміцнення підтримки, включаючи питання фінансування. Загалом планується впровадити «втрати і збитки» в усі інформаційні матеріали і процеси Рамкової конвенції зі зміни клімату, а також визначити у всіх країнах координаторів з питань «втрат і збитків».

ПОСТ-ВУГІЛЬНА ЕНЕРГЕТИКА

Двадцять сім країн і регіонів оголосили про нову ініціативу – [Глобальний альянс пост-вугільної енергетики](#) (*Global Alliance to Power Past Coal*). До нього увійшли: Австрія, Бельгія, Великобританія, Данія, Канада, Італія, Мексика, Нідерланди, Нова Зеландія, Португалія, Фінляндія, Франція, Швейцарія, ряд африканських країн, штатів США і провінцій Канади. Учасники альянсу вводять мораторій на нові вугільні станції і поступово будуть знижувати традиційну вугільну генерацію. Це не є рішенням про кінець вугільної енергетики у світі в цілому, але ще одним сигналом пост-вугільної тенденції про повну відмову від нових вугільних станцій.

СТАЛИЙ РОЗВИТОК

Переговори щодо [механізму сталого розвитку](#) відповідно до статті 6 Паризької угоди веліся за такими напрямком:

- розроблення Керівних вказівок щодо спільних підходів, які включають можливість передачі між країнами «одиниць запобігання»,
- розроблення правил, умов та процедур для виконання спільних міжнародних проєктів,
- обговорення неринкових підходів, що проводилося на рівні визначень і термінів.

До травневої сесії міжнародних переговорів буде підготовлено чорновий варіант елементів робочої програми з цих питань.

На COP-23 погоджено перший план дій щодо гендерної рівності згідно з рамковою конвенцією, а також обговорювалися питання функціонування платформи місцевих громад та корінних народів, яка була створена на Конференції сторін у Парижі.

Загалом результати переговорної сесії у Бонні оцінюють швидше стримано, але все ж певний прогрес у сфері розроблення механізмів імплементації Паризької угоди є. Наступна Конференція сторін відбудеться в Катовіце (Польща) в грудні 2018 року.

Із запитаннями та уточненнями звертайтеся до: [Козак Зоряни](#), старшого аналітика Ресурсно-аналітичного центру «Суспільство і довкілля»

Архів оглядів: <http://www.rac.org.ua/oglyad/spetsialni-oglyady>

Усі права на цю публікацію належать ГО «Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство довкілля». На цю публікацію поширюються умови ліцензії Creative Commons «Із Зазначенням Авторства – Некомерційна – Поширення На Тих Самих Умовах 4.0 Міжнародна Публічна Ліцензія» (CC BY-NC-SA 4.0).

